

НАВІТЬ „БОГ ПОГОДИ” – НАШ ЗЕМЛЯК АНАТОЛІЙ ДЬЯКОВ

Дьяков собрал со всего мира и обобщил колоссальный материал синоптических наблюдений и наблюдений за Солнцем, свел воедино многие идеи и гипотезы известных ученых и разработал свою оригинальную теорию и комплексную методику прогнозирования погоды.

А.П.Кистерский

Ще за життя уродженця Єлисаветградщини Анатолія Віталійовича Дьякова (1911-1985) шанували і поважали у всьому світі: за неймовірну точність прогнозів (справджувались на 95%, Гідрометцентр вгадує лише 58%) його називали Чарівником, Сонцепоклонником, Пророком і навіть Богом погоди. Це він, єдиний у світі, передбачив виникнення в Карибському морі урагану Інесс у 1969 році, про що заздалегідь сповістив телеграмою Фіделя Кастро. Дякуючи цьому, сотні кораблів були виведені із небезпечного району. Дьяков передбачив засуху та аномальну спеку у 1972 році, нечувані морози у Франції і т.д.

Він вважається основоположником геліометеорології (науки про залежність погоди від активності Сонця). Однак офіційного визнання ученого світу, своїх колег-метеорологів, які стежать за циклонами та антициклонами, Дьяков не має й досі. Він, до речі, терпіти не міг слова „вчений”: „Я не „учений”! Я исследователь! Это кот – „ученый”! На відміну від вчених, які ходять торованими дорогами, дослідники віддають перевагу неходженим шляхам. Анатолій Віталійович так пояснював своє усамітнення: **„Настоящую науку можно делать только**

в стороне от официальной науки”. Все життя Дьяков пропрацював на створеній ним же єдиній у світі геліометеорологічній станції у далекій Гірській Шорії (селище Теміртау Таштагольського району Кемеровської області), яку він назвав на честь свого кумира – знаменитого французького астронома Каміла Фламмаріона (1842-1925). Згодом навіть свого сина Дьяков назве Камілом. Звідси Анатолій Віталійович розсилав власним коштом (!) телеграми зі своїми прогнозами про прийдешні катаклізми за 15 днів до їх початку по всьому світу й на багатьох мовах.

Розмірковуючи на цим феноменом долі геніального вченого, відомий російський письменник Геннадій Смолін (до речі, фізик-ядерщик за освітою, автор знаменитого бестселера-розслідування „Гений и злодейство” про смерть Моцарта, виданого у 2007 році) пише: **„Если бросить ретроспективный взгляд на жизнь и судьбу Анатолия Витальевича Дьякова, то путь его чрезвычайно напоминает все те передраги и фокусы, которыми была обильно усыпана дорога калужского мечтателя и ученого К. Э. Циолковского. Константин Эдуардович благодаря своему разуму сумел вырваться из плена матушки-Земли и спрогнозировать в своих опусах то, что явилось нам лишь сегодня. Ну а А. В. Дьяков, будто повторяя соотечественника, тоже преодолел земное тяготение, вырвался в заоблачные высоты и охватил недюжинным своим умом атмосферу нашей планеты, смоделировал ее как сложную физико-математическую систему. Оба ученых не были приняты обществом. Правда, Циолковского все же на краю жизни возвели в сан жреца науки. А для Дьякова вслед за коротким всплеском популярности наступило полное забвение... Однако его работы настолько устремлены в будущее, что никакой**

фигурой умолчания их не закрыть. Они еще принесут пользу России. Страна вскоре воспрянет из моря бед и высочайшим образом оценит своего сибирского гения”.

Нарис про Анатолія Дьякова включив у свою відому книгу „Груповой портрет на фоне века” (2000) про зустрічі з видатними особистостями ХХ століття талановитий російський журналіст Юрій Рост. Що й не дивно, адже це саме він „відкрив” Анатолія Віталійовича, опублікувавши у 1984 році статтю про нього в „Литературной газете”. Одним словом, допитливі читачі знайдуть в Інтернеті предостатньо інформації про життя і наукову діяльність Дьякова. Розміщено у мережі навіть автобіографічний нарис „Как я стал астрономом и метеорологом”, підготовлений Дьяковим на прохання редакції журналу «Сибирские огни» у серпні 1968 року.

Анатолій Віталійович досить детально розповідає про свої дитячі, шкільні та юнацькі роки на Єлисаветградщині. Переповідати спогади Дьякова не будемо, спробуємо лише дещо уточнити, доповнити або прокоментувати. Насамперед, це стосується місця народження вченого. Він пише: *„Я родился 7 ноября 1911 года на Украине, близ села Онуфриевки Кировоградской области в семье Народных учителей. Кроме меня в семье были брат Борис и сестра – Ольга Дьякова – в настоящее время советская писательница (член ССП)...”*. Деякі біографи взагалі вказують, що Дьяков народився „вблизи г. Єлисаветграда”.

Власне кажучи, сам Анатолій Віталійович і зробив нам підказку, згадавши про молодшу на два роки сестру. У біографічній довідці про неї повідомляється, що письменниця Ольга Віталіївна Дьякова-Толмачова, автор роману „Советские люди” (1959), народилася 7 липня 1913 року в селі Омельник Онуфрївського району. В юності закінчила Зінов’євський будівельний технікум. Логічно припустити, що й сам Дьяков народився у цьому селі. Далі Анатолій Віталійович пише: **„До 1924 года я учился в школе-семилетке, в селе Аджамке, близ г. Кировограда. Это село увековечено известным советским писателем Всеволодом Ивановым в рассказе «Александр Пархоменко»». Відзначає, що „... Штаб 14-ой кавалерийской дивизии помещался тогда в здании (кирпичном) Аджамской начальной школы №7, которой заведовал мой отец, живший там со всей нашей семьёй. Мне несколько раз довелось увидеть легендарного начдива незадолго до его героической смерти”**.

Щодо батьків, то є сумніви, що вони були простими народними вчителями. Адже мати дворянське походження у радянські часи було небезпечно. Анатолій Віталійович досконало володів французькою мовою, писав на ній доповіді і виступав на міжнародних конференціях: *„Дело в том, что с детства, а затем и в школьные годы, я хорошо усвоил французский язык, который стал для меня как бы вторым родным языком, так как на нем совсем свободно говорила моя мать, получившая образование в женской гимназии в г. Єлисаветграде”*. А згаданий нами журналіст Юрій Рост відзначає, що у розмові з ним Дьяков говорив про батька як дуже освічену людину, яка була директором Єлисаветградської гімназії, а мати викладала французьку та англійську мови.

А далі був Єлисаветград, місто, в якому й визначилася доля юнака: *„После окончания мною семилетки в 1924 году, моя семья переехала в город Єлисаветград. Там я поступил в профтехшколу, в которой учился по 1926 год.*

Именно там, в городе Єлисаветграде, в 1925 году, четырнадцатилетним подростком, я принял твердое решение – стать астрономом и метеорологом, чтобы проникнуть в тайны движений небесных светил, воздуха и воды, и получить возможность предсказывать погоду и особенно такие стихийные бедствия, как засухи, губящие урожай на огромных территориях. Уже тогда я прочитывал груды книг по метеорологии и астрономии..., в частности, знаменитого французского писателя-астронома Камилла Фламариона...”

Додамо лише, що розміщувалася профтехшкола №1 (пізніше 1-й індустріальний технікум) у приміщенні славнозвісного Єлисаветградського земського реального училища, ліквідованого радянською владою у

1921 році. У цьому закладі, до речі, трохи раніше Дьякова навчався поет Арсеній Тарковський.

Про цей період життя в Єлисаветграді (Зінов'євську), про своє всепоглинаюче захоплення астрономією, яке виникло під впливом популярного у ті роки наукового товариства під назвою „Русское Общество Любителей Мироведения (РОЛМ)” Анатолій Віталійович згадує:

„Организовали такой кружок Мироведения в 1924 году и в нашей Єлисаветградской профтехшколе. Меня избрали его секретарем. От руководителя этого кружка – учителя физики – П.П. Пелехова я узнал о существовании в г. Ленинграде Русского Общества Любителей Мироведения и отослал туда результаты моих наблюдений над метеорами, сделанные в апреле 1925 года, в течение нескольких ночей.

Спустя месяц я получил целую кипу свежей астрономической литературы, инструкций для наблюдений: Солнца, метеоров, переменных звезд и журнал «Мироведение». Мне сообщили, что я могу быть принятым в юношескую секцию РОЛМ! Вот была радость! С необыкновенным жаром и усердием я принялся за наблюдения Солнца и метеоров.

П.П. Пелехов дал мне во временное пользование свой рефрактор школьного типа, 75 мм. диаметром, на треноге. Наблюдения солнечных пятен я ежемесячно отсылал в РОЛМ. К моей великой радости, осенью 1925 года я увидел результаты моих наблюдений солнечной активности, опубликованными на страницах «Мироведения», а мою фамилию в списке корреспондентов Бюро Научных Наблюдений РОЛМ. Несколько времени спустя, были опубликованы в бюллетене Бюро Н.Н. РОЛМ и мои наблюдения потоков метеоров – «Персеид»”.

Завдяки досліднику історії освіти нашого краю Віталію Постолатію (викладач КДПУ ім. В.К.Винниченка, кандидат педагогічних наук) маємо деяку інформацію про непересічну особистість першого учителя Анатолія Дьякова. Народився Петро Петрович Пелехов у 1887 році. Ще в юності вступив у лави РСДРП (б). Навчався на фізико-математичному факультеті Київського університету. У 1914 закінчив школу прапорщиків і воював на фронтах Першої світової війни. Після її закінчення продовжив навчання у Київському університеті. З 1919 по 1924 рік служив у Червоній Армії. У 1921 році його „вичистили” з партії. Втім, це не завадило Пелехову влаштуватись викладачем Зінов'євської кавалерійської школи (до революції – знамените Єлисаветградське кавалерійське училище), де він працював два роки. З 1926 року Петро Петрович викладав фізику у профтехшколі та педагогічному технікумі. У лютому 1931 року його заарештовують, а колеги „сигналізують” слідчим ДПУ, що, зокрема, „... На диспуті „Діалектика у фізиці” Пелехов говорив тільки про ефір і ні слова – про досягнення фізики, як науки, в пізнанні реального світу, матерії... Замість фізики він підносить студентам якусь беліберду, прикрашену марксизмом та діалектичним матеріалізмом”.

Несподівано (під тиском слідчих Пелехов визнав свою викладацьку діяльність „шкідницькою”) у вересні 1931 року справу проти нього було припинено. Як склалась подальша доля цієї людини – невідомо. Навряд чи Петро Петрович уцілів під час Великого терору.

Не можу втриматися від того, щоб не процитувати ще один яскравий фрагмент спогадів Дьякова єлисаветградського періоду: *„Очень интересно вспомнить, теперь, об одном выдающемся астрономическом явлении, замеченном мною тогда. 20-го августа 1925 года, в тихий и ясный, теплый вечер я расположился на специально сооруженной, над коньком крыши, деревянной площадке наблюдать метеоры. Было около десяти часов вечера. Едва прошло всего несколько минут после того, как я начал всматриваться в бездонную синеву уже темного неба (на юге сумерки очень короткие), как вдруг, перед глазами появился ослепительный, огромный, больше лунного диска, болид, оставляющий позади себя светящимся волшебным, зеленым светом хвост! Явление длилось не менее 20 секунд, в течение которых я успел очень точно нанести на звездную карту, расположенную передо мной, видимую траекторию*

всего пути болида. Это было очень просто сделать, так как на месте траектории остался светящийся бледным светом след, начавший, понемногу, извиваться под действием воздушных течений. След можно было видеть еще более 20 минут после полета болида. Проследив всё это волшебное и величественное зрелище, я сделал подробные рисунки: полета болида, а также рисунки всех последующих положений уменьшавшегося следа его в течение всех 20 минут. Нанес всё это на звездную карту, что удалось тоже очень подробно сделать, так как полет болида проектировался на небе точно по созвездию Большой Медведицы и отослал все материалы в Ленинград, в Бюро Научных Наблюдений РОЛМ”.

...Через месяц почтальон вручил мне пакет с письмом на красиво оформленном бланке Минералогического Музея Академии Наук СССР. Письмо было подписано заведующим Метеоритным Отделом АН СССР – известным впоследствии ученым – Леонидом Алексеевичем Куликом (прославившимся исследованиями Тунгусского болида в 1927 – 35 годах).

Он оценивал присланную мной работу в очень лестных выражениях, заканчивая письмо фразой: ...«Надеюсь на дальнейшее Ваше сотрудничество».

Легко представить чувство получателя этого письма, его возросший энтузиазм к занятиям астрономии!

А від себе додамо, що, певно, й Л.О.Кулику (1883-1942) – одному з основоположників радянської метеоретики – було приємно дізнатись про появу в рідному місті (дитячі роки Леоніда Олексійовича минули у Бобринці та Єлисаветграді, де його батько працював лікарем) обдарованого юного астронома, підтримати його потяг до наукових досліджень. У 1925-1926 роках Анатолій Дьяков, за рекомендацією свого вчителя Пелехова та дорученням міської політради, прочитав цикл популярних лекцій з основ астрономії серед червоноармійців та робітників заводу „Червона Зірка”.

У 1927 році юнак вступає на фізико-математичне відділення Одеського інституту народної освіти (так тоді називався Одеський університет). З вдячністю Анатолій Віталійович згадує своїх викладачів: „Общую физику читал на прекрасном украинском языке проф. Е.А. Кириллов – читал замечательно внятно, не торопясь. Он стал впоследствии очень видным ученым – лауреатом Государственной премии. Ряд курсов физики (теорию колебаний, оптику, электричество и магнетизм) читал 64-х летний, обаятельный как человек, С.Г. Попруженко...”. С.Г. Попруженко дал мне, в 1933 году, рекомендацию в аспирантуру, после окончания Одесского Университета...”

Мова тут іде про Сергія Георгійовича Попруженка (1868-1945) – ще одного представника видатної родини, пов’язаної з Єлисаветградщиною. Це син відомого одеського протоієрея і письменника Георгія Івановича Попруженка (1818-1889), уродженця с. Орлова Балка Олександрійського повіту, вихованця Єлисаветградського духовного училища. Після закінчення у 1843 році Київської духовної Академії Георгій Іванович понад 30 років викладав в Одеській семінарії; добре знав грецьку, латинську, єврейську та німецьку мови. З 1888 року – він дійсний член Одеського товариства історії та старожитностей. У спогадах сучасників відзначається: „... Отец Георгий был одной из самых замечательнейших и популярнейших личностей одесской интеллигенции, одним из выдающихся членов ее из среды православного духовенства”. Автор багатьох богословських праць. Одна з них - "Краткое изъяснение божественной литургии" – витримала 5 видань.

июль 1930 год
Одесский Университет
г. Одесса.

Дочка Попруженка Клавдія - мати видатного російського богослова та філософа, уродженця Єлисаветграда Георгія Флоровського (1893-1979). А Сергій Георгійович, таким чином, доводиться йому дядьком. Сергій Попруженко залишив помітний слід в історії Новоросійського університету, в якому працював з 1890 року. На початку своєї діяльності займався земним магнетизмом, був талановитим винахідником. З 1934 року очолював кафедру гідрогеології та метеорології географічного факультету Одеського університету.

У 1932 році Анатолія Дьякова ще під час навчання в Одеському університеті обирають дійсним членом Французького Астрономічного Товариства. Він отримав направлення на роботу в Ташкентську обсерваторію. Через рік Анатолій Віталійович, бажаючи отримати другу вищу освіту, вступає відразу на третій курс механіко-математичного факультету МДУ ім. М.В.Ломоносова. І тут в його життя входить ще один видатний земляк – майбутній лауреат Нобелівської премії Ігорь Тамм (1895-1971). Дьяков пишався, що був учнем Ігоря Євгеновича. І хто зна, як би склалась подальша доля Анатолія Віталійовича, якби не арешт та заслання у 1934 році. Дьяков мав необережність прочитати у студентському середовищі свої дорожні нотатки „Путешествие из Ташкента в Москву” (майже за О.Радищевим), в яких змалював картини розрухи і злиднів простих радянських людей. За доносом засуджений на три роки ув'язнення. Сидів у Бутирській тюрмі, а потім у 1935 році був засланий на будівництво залізниці Новокузнецк-Таштагол.

Оскільки Гірська Шорія, на території якої велось будівництво, була у кліматичному відношенні абсолютно недослідженою, то офіційна метеослужба відмовилась давати прогнози погоди щодо неї. Тоді керівництво Гірськошорського табору створило мережу метеостанцій вздовж траси, а Дьякову, як найбільш освіченому в'язневі, запропонували очолити місцеву метеослужбу.

От за яких драматичних обставин Анатолій Віталійович знайшов своє наукове покликання. Офіційна метеослужба забороняла Дьякову займатися своїми дослідженнями, його двічі звільняли з роботи, намагались скомпрометувати, називаючи шарлатаном та лжевченим. Головна праця Анатолія Віталійовича „Предвидение погоды на длительные сроки на энергоклиматической основе”, яку він здав у видавництво ще у 1978 році, досі не надрукована. Журналіст Юрій Рост ще у 1984 році розмірковував з цього приводу: „В нашей стране двести докторов, полторы тысячи кандидатов и чуть не двадцать тысяч других специалистов в области предсказания погоды. Т.е. здесь, как впрочем и во всех других традиционных областях, в результате длительного отбора сложилась иерархическая система специалистов. Признание открытия Дьякова должно в какой-то мере разрушить старую пирамиду и привести к построению новой. Вполне естественно, что старые специалисты отчаянно сопротивляются этому: раз завоевав себе "место под Солнцем", не хочется отдавать его, и научные интересы сменяются личной заинтересованностью”.

Парадокс! Прогнози Дьякова визнавали уряди всіх країн, навіть СРСР (він у 1972 році нагороджений орденом Трудового Червоного Прапора!), крім офіційної метеослужби. Новий сплеск інтересу до унікальної наукової спадщини Анатолія Віталійовича спостерігається сьогодні, коли у кліматі Землі відбуваються катастрофічні зміни, а класична метеорологія неспроможна давати довгострокові прогнози щодо пов'язаних з цим катаклізмів, яких стає дедалі більше. Приміром, російська газета „Известия” 5 вересня 2002 року опублікувала статтю під промовистою назвою „Надежда на Бога погоды. После стихийных бедствий нынешнего лета МЧС России ищет альтернативу официальным синоптикам”. Отже, час Дьякова наближається? Проігнорувати 100-річчя від дня народження геніального вченого у 2011 році не вдасться!